YETIM BOLALAR BILAN ISHLASHDA IJTIMOIY PEDAGOGIK FAOLIYATNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Mamatqulova Sayyora Kamoliddin qizi
Guliston davlat universiteti talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yetimlik tushunchasi, yetim bolalar bilan ishlash, yetim bolalar bilan ijtimoiy pedagogik faoliyat olib borish va uning o‘ziga xos xususiyati o‘rganilib, tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *yetimlik, ijtimoiy ish, ijtimoiy pedagogika, ijtimoiy himoya, milliy agentligi, mehribonlik uyi.*

Bolalar uylarining hozirgi holati va ularning o‘quvchilari ularni tark etishda duch keladigan muammolar ko‘plab mutaxassislarning e’tiborini tortadi. Buning sababi shundaki, bitiruvchilar bolalar uyini tark etgandan keyin jamiyatda “begona” bo‘lishadi. Ular o‘zlarini jamiyatning normal a’zolari kabi his qilmaydilar, o‘zlarini normal ijtimoiy aloqalar va munosabatlarga singib ketgandek his qilmaydilar. Bu ularning bolalar bog‘chasida tarbiyasi, odatdagi yashash muhitidan chiqib ketishining natijasidir.

Bolalar uylari-Yetim bolalar va ularning o‘limi, ota-ona huquqlaridan mahrum etilishi, kasalliklar va boshqa sabablarga ko‘ra ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar uchun internat tipidagi ta’lim muassasalari. Mehribonlik uylari bolalarni tarbiyalash, o‘qitish va mustaqil hayotga tayyorlash uchun sharoit yaratadi. O‘zbekistonda Mehribonlik uylari tarmog‘iga quyidagilar kiradi: maktabgacha (3-7 yosh), maktab (7-18 yosh) va aralash yoshdagi bolalar uchun Mehribonlik uylari, shuningdek oilaviy Mehribonlik uylari. Tarbiyaviy ishlar umumiy psixologik-pedagogi asoslarga, har bir o‘quvchiga individual va shaxsiy yondashuvga asoslanadi.

Bolalar ijodiy, sport va mehnat faoliyatiga jalb qilingan. Mehribonlik uyidagi tarbiya uslubi o‘qituvchilar va o‘qituvchilar tomonidan belgilanadi. Bolalar uyi bitiruvchilari ota-onalariga qaytib, kasb-hunar ta’limi muassasalarida o‘qishni davom ettirishlari va mehnat faoliyatini boshlashlari mumkin[1].

Mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilari, birinchi navbatda, turli sabablarga ko‘ra ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalardir.

Internat muassasasi tarbiyalanuvchisi rivojlanishining ijtimoiy holati ijtimoiy tarbiya sifatida tavsiflanadigan maxsus yashash sharoitlari bilan belgilanadi.

[1] Olimov L.Ya. Xulqi o‘gishgan bolalar psixologiyasi. Darslik. Buxoro, "Durdona". 2019. - 460.

Olimlar va amaliyotchilar bolalarning aqliy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan ijtimoiy tarbiyaning kamchiliklarini aniqlaydilar: kattalar va bolalar o‘rtasidagi aloqani noto‘g‘ri tashkil etish; o‘qituvchilarning psixologik va pedagogik tayyorgarligining yetarli emasligi; bolalarni oilaning yo‘qligi sababli rivojlanish nuqsonlarini qoplamaydigan dasturlar bo‘yicha tarbiyalash va o‘qitish; ta'lim va tarbiya jarayonida bolalarga ajratilmagan yondashuv; aniq hissiy tajribaning qashshoqligi bolalar, ularning atrof-muhitining haddan tashqari torayishi tufayli; ular ishlaydigan narsalarning oz miqdori va monotonligi; bolalarni jamoa sharoitida doimiy ravishda topish (shaxsiy makon, yolg‘izlik, tanlashda mustaqillik yo‘qligi). Ijtimoiy tarbiyaning asosiy natijasi - bolalarning kattalarning xayrixohligi e'tiboriga bo‘lgan ehtiyojining ortib borayotganidan norozilik[1].

Internat muassasalari boshqa kamchiliklarga ham ega: oilaviy hayotdan uzoq hayotni tashkil etish; yaqinlik, izolyatsiya va haqiqiy hayotdan ajralish; “jamoat mulki” fenomenining mavjudligi; davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan hayot; qarindoshlik va do‘stlikni yo‘qotish.

Shunday qilib, ta'limning internat sharoitlari bir qator parametrlar bo‘yicha o‘quvchilarning hayot sifatini ta'minlay olmaydi va bu hayotni tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari va bolaning normal rivojlanishi uchun sharoitlarning etishmasligi tufayli yuzaga keladi.

Ushbu pozitsiyalarning barchasida voyaga etmagan o‘quvchi, uning yoshga bog‘liq aqliy, shaxsiy rivojlanishi har doim uning ijtimoiy rivojlanish holati, ijtimoiylashuvning individual xususiyatlari va uning hayotiy faoliyati amalga oshiriladigan va amalga oshiriladigan ijtimoiy muhit bilan munosabatlari nuqtai nazaridan ko‘rib chiqiladi.

Yetim bolalarni oilaga joylashtirishning ustuvor shakllarini (vasiylik, homiylik, asrab olish, homiylik va homiylik ostidagi oilalar) rivojlantirishga qaratilgan sa'yharakatlarga qaramay, Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar uchun ta'lim muassasalarida o‘quvchilar sonining doimiy o‘sishi kuzatilmoqda.

O‘zbekistonning turli mintaqalarida olimlar tomonidan olib borilgan amaliy va ilmiy Kurs ishilar shuni ko‘rsatadiki,Mehribonlik uylarining ko‘plab bitiruvchilari o‘zlarining hayot yo‘llarini tanlashga etarlicha tayyor emaslar, mustaqil hayotga moslasha olmasliklari va ijtimoiy faolligi pastligi bilan ajralib turadilar. Ularning hayoti davomida to‘liq davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan iste'molchilarning munosabati, ijtimoiy-madaniy me'yorlar va qoidalarga muvofiq hayot qura olmaslik, odamlar o‘rtasidagi ko‘plab ijtimoiy munosabatlarni tushunmaslik salbiy oqibatlarga olib keladi. Bolalar uyining bitiruvchilari jamiyatga qo‘shilish muammosiga duch kelishmoqda. Bugungi kunda ular moslashishga majbur bo‘lgan yangi ijtimoiy muhitning tubdan o‘zgarishi faktiga duch kelishmoqda.Mehribonlik uylari bitiruvchilari kasbiy o‘zini o‘zi belgilashda, nikohda, professional va do‘stona munosabatlarni o‘rnatishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, ularning katta qismi huquqbuzarlar safiga qo‘shiladi. Bugungi kunda bolalar uyida bolalarni o‘qitish, tarbiyalash va rivojlantirish masalasi kam o‘rganilgan va pedagogika fani va amaliyotining dolzarb va ijtimoiy ahamiyatga ega muammolaridan biridir.

Ilmiy ishlanmalar Yetim bolalarga yordam berishning eng yaxshi vositalari va usullarini topishga qaratilgan. Olimlarning ishlarini tahlil qilish, O‘zbekistonda va chet ellarda turli sabablarga ko‘ra onalik, oilaviy g‘amxo‘rlikdan mahrum bo‘lgan bolalarga ijtimoiy, psixologik va pedagogik yordam ko‘rsatish amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, jamiyat Mehribonlik uylari faoliyati natijalarini qayta ko‘rib chiqmoqda.

Zamonaviy vaziyatda hayotning o‘zi ushbu muassasalar faoliyatining sifat jihatidan yangi ijtimoiy-pedagogik kontseptsiyasini talab qiladi, bu shaxsning ijtimoiy kompetentsiyasini rivojlantirishga, uning jamiyatda o‘zini o‘zi belgilashiga yordam beradi. Shu bilan birga, Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalarni ularning hayoti va kasbiy o‘zini o‘zi belgilashiga, ijtimoiylashuv qiyinchiliklarini engishga tayyorlash bo‘yicha bir nechta zamonaviy nashrlardaMehribonlik uylari faoliyatini tashkil etish va saqlash, uni amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni aniqlash deyarli ilmiy qiziqish doirasidan tashqarida qolmoqda.

Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘isiz qolgan

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 fevraldagi “Xotin-qizlarni qo‘llab- quvvatlatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to„g„risida”gi PF-5325-son Farmoni.

bolalar uchun muassasalar faoliyatining mazmuni dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammodir.

Hozirgi bosqichda o‘qituvchining funktsional majburiyatlari hajmi sezilarli darajada oshdi: diagnostika, kommunikativ, tuzatish va rivojlantirish va boshqalar ta'lim, rivojlanish, madaniy va ma'rifiy kabi an'anaviy faoliyat turlariga qo‘shildi.ushbu funktsiyalarni amalga oshirish nafaqat qo‘shimcha vaqt va kuch sarflashni, balki bilimlarni ham talab qiladi. Mamlakatda federal darajada Yetim bolalar muammolari bilan shug‘ullanadigan bitta laboratoriya yo‘q. Ehtimol, bugungi kunda Yetim va otaona qaramog‘isiz qolgan bolalarni tarbiyalash muammolarini o‘rganish bo‘yicha ilmiy markaz tashkil etilishi kerak.

An’anaviy ravishda qo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalar tomonidan hal

qilinmaydigan bir-biriga bog‘liq bo‘lgan bir nechta muammolar mavjud. Ularning asosiylari:

-Mehribonlik uylarida o‘quv jarayonini juda zaif psixologik va ijtimoiy-pedagogik qo‘llab-quvvatlash;

- bolalar o‘zlariga xos bo‘lgan ijtimoiy va psixologik infantilizmni, bo‘ysunuvchi, psixologik qaram xatti-harakatlarni engib o‘tishga imkon beradigan shaxsiyatining zaruriy rivojlanishini olmaydilar, bu esa ularni har qanday ijtimoiy ta'sirlardan deyarli himoyasiz qiladi;

- Mehribonlik uyidagi mavjud pedagogik tizim bolalarda qiyin hayotiy vaziyatlarni engish, psixologik himoya va stress paytida to‘g‘ri xulq-atvorni shakllantirish ko‘nikmalarini shakllantirmaydi. Natijada, ular osongina hissiy buzilishlar va deviant xatti-harakatlarga ega.

Ijtimoiy Yetim bolalar bilan ishlashning pedagogik texnologiyalarining orqada qolishi va ularning etarli darajada psixologik ta'minoti va qo‘llab – quvvatlanishining natijasi, oxir-oqibat, bolalar uyidan keyin bu bolalar ijtimoiy moslashuvning barcha asosiy parametrlari bo‘yicha oilalarda tarbiyalangan bolalardan ancha past bo‘lishida namoyon bo‘ladi:

- kasb va ish topish qobiliyati bo‘yicha;
- hayotdagi inqiroz va jinoiy vaziyatlardan qochish qobiliyati bo‘yicha;
- o‘z oilasini shakllantirish va ota-ona tarbiyaviy funktsiyalarini muvaffaqiyatli

bajarish qobiliyatiga ko‘ra.

Belgilangan muammolarni bartaraf etish uchun mustaqillikni tarbiyalashga ongli tizimli yondashuv talab etiladi. Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar uchun muassasalar xodimlari o‘quvchilarni - bo‘lajak bitiruvchilarni ijtimoiy kompetentsiyani rivojlantirishga undashlari, mustaqil yashash uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni shakllantirishlari, hayot istiqbollarini ko‘rish qobiliyatini va mas'uliyatli qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishlari kerak. Ularga maqsadlarni belgilashni va ularni amalga oshirish uchun javobgar bo‘lishni o‘rgatish, ko‘proq mustaqillik berish, ba'zida har bir qadamdan keyin qanday natijaga erishish mumkinligini tushuntirish, ba'zida to‘liq mustaqillikni ta'minlash kerak.

Mehribonlik uyidagi ish shakllantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak:

- odamlarga ijobiy munosabat;
- turmush tarzi sifatida mehnatga bo‘lgan ehtiyoj;
- tanlov qilish qobiliyati, qaror qabul qilish va ular uchun javobgar bo‘lish

qobiliyati (faol hayotiy pozitsiya);

- ijtimoiy makonda yashash qobiliyati (qonunlarda harakat qilish, huquqlar va ularni amalga oshirish usullarini bilish, fuqaro sifatida fuqarolik majburiyatlarini bajarishga tayyor bo‘lish).

Hayotning mustaqilligi arafasida turgan bitiruvchiga mustaqil hayotga moslashish davrida bo‘lgan atrof-muhitning yordami va yordami kerak. Professional tarzda qurilgan muloqot va o‘smirlar bilan ishlash uning muvaffaqiyatli moslashuvi uchun asos bo‘lishi mumkin. Samarali ishni qurish uchun mutaxassis hayot rejasini shakllantirishda katta qiyinchiliklarga duch kelgan Yetim muassasalari bitiruvchilarining xarakterologik va shaxsiy xususiyatlarini tushunishi kerak, ularning mavjudligi hayotni boshqarish va ijtimoiy moslashuvning muvaffaqiyatiga bog‘liq.

Muassasada o‘quvchilarni o‘qitishni tashkil etish muassasa tomonidan mustaqil ravishda ishlab chiqilgan o‘quv rejasiga muvofiq o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda quriladi va darslar jadvali bilan tartibga solinadi.

Ta'lim, mehnat va dam olishning ilmiy asoslangan kombinatsiyasini ta'minlaydigan kun tartibi o‘quvchilarning muassasada tunu kun bo‘lishini hisobga olgan holda tuziladi.

O‘quvchilar (v) umumta'lim muassasalarida, (v) boshqa muassasalar va tashkilotlardagi bolalar uchun qo‘shimcha ta'lim muassasalarida faoliyat yuritadigan klublar, seksiyalar, to‘garaklar, studiyalar, qiziqish birlashmalariga tashrif buyurishlari, shuningdek tanlovlar, Olimpiada, ko‘rgazmalar, ko‘riklar va ommaviy tadbirlarda qatnashishlari mumkin.

Muassasadagi o‘quv jarayonini psixologik qo‘llab - quvvatlash, pedagogik xodimlar bilan maslahat va profilaktika ishlari psixolog-o‘qituvchilar tomonidan amalga oshiriladi.

Ijtimoiy o‘qituvchilar ijtimoiy xizmatlar va bandlik xizmati bilan aloqa o‘rnatadilar, muassasa ma'muriyatiga o‘quvchilar va bitiruvchilarning huquqlarini himoya qilish, ularning ijtimoiy moslashuvi masalalarida yordam beradilar.

Shunday qilib, zamonaviy Mehribonlik uyidagi pedagogik jarayon imkon qadar tezroq o‘quvchilarni etarli darajada psixologik qo‘llab-quvvatlash va qo‘llab-quvvatlash bilan to‘ldirilishi kerak, bu ularning shaxsiyatining rivojlanish darajasini va keyingi ijtimoiy moslashuvdagi imkoniyatlarini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Olimov L.Ya. Xulqi o‘gishgan bolalar psixologiyasi. Darslik. Buxoro, “Durdona”. 2019 - 460.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 fevraldagi “Xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5325-son Farmoni.
3. Olimov L.Ya. Shaxs psixologiyasi. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2019.
4. Olimov L.Ya, Baratov Sh. R. Авезов O.P. Psixologiya nazariyasi va tarixi. Darslik. "O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. Toshkent. 2019.